

Origen i desenvolupament de la Compilació del dret civil de Catalunya

Lluís Puig i Ferriol

Magistrat del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya

Crec que les meves primeres paraules han d'ésser les de palesar el meu agraïment per l'oportunitat que se'm dona de poder participar en un acte tan significatiu, com és la commemoració dels cinquanta anys del Congreso Nacional de Derecho Civil de Saragossa de l'any 1946. I també les meves primeres paraules han d'ésser de felicitació al síndic de greuges de Catalunya i a la Societat Catalana d'Estudis Jurídics pel seu encert a l'hora d'organitzar aquest acte commemoratiu del congrés de Saragossa de l'any 1946, que segurament ens ha passat a tots massa desapercbut. I sembla molt oportú recordar al cap de cinquanta anys la transcendència indubtable d'aquest congrés, especialment de cara a les generacions de juristes actuals, que el veuen molt allunyat en el temps.

Em sembla allixonador referir-me breument a una experiència personal. En l'exercici de les meves activitats docents a la Facultat de Dret de la Universitat Autònoma de Barcelona, he tingut ocasió d'explicar reiterades vegades l'assignatura de dret civil català. En aquesta tasca docent és normal dedicar les explicacions inicials a l'evolució del dret civil català i als seus alts i baixos en el decurs dels segles segons els corrents polítics que imperaven en

cada època. Recordem com a dades potser més significatives les del Decret de Nova Planta de l'any 1716, que a última hora va implicar la possibilitat de conservar el nostre ordenament privat tradicional, en uns moments en què s'instaurava a Espanya un sistema polític de caire clarament unificador i centralista; els intents reiterats del constitucionalisme espanyol del segle XIX, que es van manifestar moltes vegades en el sentit d'unificar totalment el dret espanyol; el perill que la codificació del dret civil espanyol suposés la desaparició dels drets civils que encara subsistien en determinades regions espanyoles, i encara es pot esmentar una darrera data significativa: com és prou conegut, aquest model d'estat centralista i unitari va intentar superar-lo la Constitució republicana de l'any 1931, però aquest intent se'n va anar en orris com a conseqüència del final de la Guerra Civil de 1936-1939, que va suposar tornar a instaurar a Espanya el model d'estat centralista, unitari i uniformador, que podia fer preveure amb fonament que això seria el final de la diversitat legislativa espanyola en matèria de dret civil i que, curiosament, va representar d'alguna manera la consolidació d'aquest pluralisme legislatiu per la via de la compilació dels diferents drets civils que encara subsistien en determinades regions espanyoles. Arribats a aquest punt, se m'ha fet moltes vegades la pregunta de com podia explicar que en aquelles circumstàncies polítiques els drets civils anomenats *aleshores forales* no haguessin desaparegut, sinó que s'haguessin consolidat. I la meua resposta ha estat sempre la mateixa. Això es deu a la iniciativa, que potser mai valorarem prou, que van tenir uns destacats juristes aragonesos de l'època, de convocar un congrés nacional de dret civil per tal d'estructurar, de cara al futur, la pluralitat legislativa espanyola en matèria de dret civil. I en aquests moments em sap greu que els meus alumnes no hagin pogut escoltar la documentada i emotiva història d'aquest congrés que ens ha fet el distingit jurista aragonès, i segurament un dels pocs supervivents actuals dels congressistes de l'any 1946, senyor Miguel Montserrat Gámiz.

* * *

Amb referència a la meua intervenció en aquest acte, que se centra en l'origen i el desenvolupament de la Compilació de dret civil de Catalunya, cal precisar inicialment que l'origen de la nostra Compilació es troba en el Congreso Nacional de Derecho Civil, que es va celebrar a Saragossa el mes d'octubre de l'any 1946. Els juristes catalans de l'època van tenir una clara consciència del que representava aquest congrés per al futur del dret civil català. Crec que ho posa de manifest de manera prou clara el senyor Joaquim de

Camps i Arboix (en el seu llibre *Historia del derecho catalán moderno*, p. 307):

El mérito inicial y el del desarrollo de la iniciativa, corresponde, como alto galardón, a sus patrocinadores. Corresponde, pues, al cuerpo de hombres de derecho de Aragón, merítisimamente representado por el Consejo de Estudio de Derecho Aragonés y, personalizando, al presidente de la institución Juan Moneva Puyol y a su secretario Martín-Balletero Costes. En cuanto al mérito final corresponde a todos los congresistas por su conducta ejemplar, tanto a los representantes de la Sección de Derecho Común como a los que lo eran de los derechos especiales. Unos y otros se esmeraron en posibilitar, con un elevado esfuerzo de convivencia, aquella síntesis a la vez producto de un noble sentido sentimental y de un inteligente sentido de responsabilidad.

En relació amb els antecedents més pròxims de la Compilació catalana, recordem molt sintèticament que el Decret del 23 de maig de 1947 va crear les comissions compiladores, en les quals s'integrarien els juristes especialitzats de cada territori i amb un dret civil propi, que haurien de redactar els corresponents avantprojectes de compilació. Va seguir l'Ordre ministerial del 24 de juny de 1947, que creava la Comissió de Juristes de Catalunya, que va quedar efectivament constituïda en la sessió del 8 de maig de 1948.

La Comissió va acordar, a l'hora de redactar l'avantprojecte de Compilació, «tomar como base de estudio el proyecto de Apéndice de 1930», que era una revisió adaptada a les circumstàncies del seu temps, del projecte d'apèndix de Manuel Duran i Bas, publicat l'any 1883. En la primera etapa de redacció de l'avantprojecte es va seguir aquest criteri, que va cristal·litzar en la redacció del Anteproyecto de la Compilación de Derecho civil especial de Cataluña, que es va publicar l'any 1952 i que constava de 454 articles. Seguia amb molta fidelitat el projecte d'apèndix de Manuel Duran i Bas i la seva nova versió segons el projecte d'apèndix de l'any 1930.

Aquest avantprojecte de l'any 1952 va ésser rebut amb molt poc entusiasme i la Comissió de Juristes per a la Compilació del dret civil de Catalunya va acordar refusar-lo en la sessió del dia 14 de setembre de 1953 i, a la vegada que acordava refusar aquest text, va nomenar una subcomissió formada pels juristes catalans més destacats d'aquell moment, que va redactar l'avantprojecte definitiu de Compilació, que es va publicar l'any 1955 i que constava de 554 articles. Sembla oportú recordar en aquests moments la gran influència que en la redacció d'aquest avantprojecte definitiu va tenir el senyor Ramon M. Roca i Sastre, segurament el jurista català més eminent d'aquest segle.

Pel que fa a les vicissituds posteriors que va conèixer aquest treball, cal recordar en primer lloc que va passar per la Comissió General de Codificació, que va reduir a 373 articles els 554 que contenia el text que havia redactat la Comissió de Juristes Catalans. A més a més, va eliminar pràcticament tot el sistema de fonts que proposava l'avantprojecte i qualsevol referència a la vigència del dret històric, que de manera expressa es derogava, segons uns criteris més propis d'un apèndix que d'una compilació (Pau Salvador Corderch, *La Compilación y su historia*, p. 212 i s.). El projecte va passar després als òrgans de govern de l'Estat i d'aquest tràmit, en va sorgir el *Proyecto del Gobierno*, que es va publicar l'any 1959 i, posteriorment, per l'organisme legislatiu del règim polític anterior, on es va aconseguir, no la derogació del dret anterior, sinó la seva substitució pel dret de compilar i la possibilitat que pogués ésser interpretat, però no integrat, d'acord amb la tradició jurídica catalana. El text definitiu aprovat per la Llei del 21 de juliol de 1960 consta de 344 articles.

La tasca que van realitzar els nostres compiladors s'ha de considerar clarament positiva. Val la pena recordar en aquests moments les paraules d'un dels seus autors més destacats: «El Derecho Civil catalán, en su parte más vital, ha sido codificado. La compilación constituye un Código Civil para Cataluña, en el que se conserva la parte más sustancial de su régimen jurídico tradicional en esta materia, del que es supletorio el Código Civil general o propiamente dicho. El calificativo de “Compilación” es un mero recurso empírico de nomenclatura diferenciadora, dirigido a evitar confusiones entre ambos cuerpos legales» (Ramon M. Roca i Sastre, «Los elementos componentes de la Compilación», a *Comentarios a la Compilación del Derecho civil especial de Cataluña*, p. 11). Si considerem ara la qüestió amb la perspectiva que ens dóna el pas dels anys (1960 a 1996), podem reafirmar aquest judici positiu que al seu dia va merèixer la Compilació de l'any 1960, que ha permès a les generacions posteriors de juristes l'estudi, l'aplicació, la investigació i el coneixement del dret civil català segons els mètodes i criteris que imperen actualment en els països que formen el nostre entorn cultural i jurídic.

És cert que la Compilació de l'any 1960 va suscitar també determinats reaccions. Arran de la seva publicació es va dir que «a la Compilación del Derecho catalán se la deseaba y se la temía» (segons paraules d'Antoni Borrell i Macià, «La Compilación como proceso codificador: ventajas y desventajas», a *Comentarios a la Compilación del derecho civil especial de Cataluña*, p. 63). Fonamentalment, era desitjable la Compilació perquè el dret civil català es trobava escampat en una gran varietat de texts heterogenis, de difícil consulta i

estudi, ço que havia provocat el seu desconeixement per part dels professionals del dret i, com a conseqüència inevitable, que no s'apliqués encara que existissin normes catalanes que s'haurien d'haver aplicat. Però igualment es temia la publicació de la Compilació catalana, ja que el text compilat implicaria mutilar el nostre ordenament, perquè s'aplicaria la normativa general espanyola en totes aquelles matèries que no regulés la Compilació. Tanmateix, aquest inconvenient també es va produir abans de la Compilació de l'any 1960, ja que, siuem realistes, l'article 12 del Codi civil (en la seva redacció originària) preveia la subsistència del dret civil català —i dels altres drets anomenats *forals*— en tota la seva integritat no obstant la codificació civil espanyola, excepció feta dels vuitanta-un articles que formaven el títol preliminar del Codi civil i el títol IV del seu llibre I. Però el fet cert és que el Codi civil es va aplicar a Catalunya amb una extensió molt més considerable i no poques vegades sense cap mena de justificació seriosa. Recordem ara, com a exemples tal vegada més significatius, els casos de la successió intestada i de la llicència marital. Crec, per tant, que podem concloure reafirmant una vegada més el judici positiu que al seu moment va merèixer la Compilació catalana de l'any 1960, que, recordem-ho també, té el seu origen en el congrés de Saragossa de l'any 1946.

* * *

El judici positiu que va merèixer al seu moment, i mereix encara la Compilació catalana de l'any 1960, és evidentment compatible amb la conveniència o la necessitat de la seva reforma, amb la finalitat essencial d'adaptar-la als significatius canvis socials, familiars i econòmics que han experimentat la societat, la família i la propietat a Catalunya en els darrers temps, i sense oblidar tampoc que el text compilat de l'any 1960 no feia —ni podia fer— altra cosa que recollir la part que es podia considerar vigent del dret civil que regia en el nostre país abans del Decret de Nova Planta de l'any 1716. No deixa d'ésser significatiu que al cap de poc més de deu anys de vigència de la Compilació de 1960, el II Congrés Jurídic Català de l'any 1971 —que potser també hem deixat massa en l'oblit— proclamés en la conclusió 51 de la secció primera que, «ateses les transformacions incessants de les estructures socials i econòmiques que la Compilació ha de preveure i regular, el Congrés expressa el desig que l'adaptació del dret català a aquelles necessitats sigui realitzada mitjançant un procés legislatiu, obra d'un òrgan adequat, que representi fidelment la voluntat democràtica del poble».

Aquest desig del II Congrés Jurídic Català, que el seu president Ignasi de Gispert i Jordà va qualificar, en l'expressió que després ha resultat profètica, de *Congrés de la Gran Esperança (Llibre del II Congrés Jurídic Català, p. 662)*, s'ha fet realitat després de la Constitució espanyola de l'any 1978 i de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de l'any 1979, ja que segons el seu article 9.2, la Generalitat de Catalunya té competència exclusiva per a la conservació, la modificació i el desenvolupament del dret civil català. En aquest punt, crec que val la pena posar en relleu que la primera llei que va aprovar el Parlament de Catalunya en matèria de dret civil té una significació especial, com és la de voler convertir el dret civil català en un dret civil comú o general, encara que vigent únicament a la nostra comunitat autònoma. Això no és altra cosa que la culminació d'un procés històric, que cal ara recordar de forma breu.

La Llei de base al Codi civil, de l'11 de maig de 1888, preveia en l'article 6 la publicació del futur Codi civil espanyol i un o més projectes de llei que recollirien en forma d'apèndix al Codi civil, les institucions vigents en determinades províncies o territoris que es considerava oportú conservar. El projecte d'apèndix per a Catalunya, el va redactar Manuel Duran i Bas, i es va publicar l'any 1883. En aquest projecte, el dret civil català es configurava com un dret civil excepcional enfront del futur codi civil espanyol, amb una conseqüència prou important, que era que el nostre dret civil quedava reduït a un conjunt inconnex de disposicions i mancat per aquest motiu de qualsevol eficàcia expansiva.

La Compilació catalana de l'any 1960 s'anomenava *Compilación del Derecho civil especial de Cataluña*, denominació que palesa un canvi prou significatiu, ja que no configura el dret civil català com un dret civil excepcional enfront del comú o general que recull el Codi civil, ço que implica una valoració més positiva dels drets civils anomenats *forals*. Ja que el dret especial ja no suposa una anomalia enfront del dret comú, sinó la regulació incompleta d'una matèria amb referència a institucions determinades, regulació especial que s'aplica pel que fa a la comuna o general, si bé aquesta té la característica de supletòria de la legislació especial. En el cas de la Compilació de l'any 1960, el qualificatiu de dret especial era escaient en relació amb les matèries que es regulaven en el llibre III, que es refereix als drets reals, i en el llibre IV, relatiu a les obligacions, als contractes i a la prescripció, que realment no feien altra cosa que regular especialitats catalanes enfront de la normativa general o comuna que es troba en el Codi civil. Encara que amb referència al llibre I de la Compilació, que tracta de la família, i especialment amb el llibre II de les successions, la Compilació era tal vegada alguna cosa més que un dret especial.

En qualsevol cas, el que interessa ara destacar és que des de l'any 1984 el dret civil català ha deixat d'ésser un dret civil especial, ja que la compilació actual no és la del dret civil *especial* de Catalunya, sinó la Compilació del dret civil de Catalunya. La supressió del qualificatiu *especial* té el seu origen en l'article 1 de la Llei del Parlament català 13/1984, del 20 de març, sobre adopció, integració en l'ordenament català i modificació de la Compilació de dret civil, que l'anomena *Compilació del dret civil de Catalunya* per la via que s'ha anomenat de *regionalització* de les compilacions de dret civil especial o foral.

Interessa remarcar encara que això no es manifesta en un canvi de denominació, sinó que té un abast molt més considerable. Ja que l'actual article 1 de la Compilació estableix un sistema d'autointegració, que es deriva del mateix ordenament civil català, i se sanciona, en el mateix article i en la disposició final 4a de la Compilació, l'existència d'uns principis generals que informen l'ordenament civil català. Sembla prou clar que aquestes modificacions assoleixen convertir el dret civil català en un dret civil comú o general, que gaudeix de la força expansiva que li negaven els qualificatius de dret especial o excepcional. Ja que el sistema d'autointegració evita, a més a més, que s'apliqui el dret estatal com a supletori (segons preveu l'article 149.3 de la Constitució), en la mesura que s'oposi a les disposicions del dret civil de Catalunya o als principis generals que informen el dret civil català (segons l'esmentada disposició final 4a de la Compilació).

Aquesta configuració del dret civil català com un dret comú o general de Catalunya és compatible amb el fet que sigui, i hagi de continuar essent en el futur, un dret civil incomplet. Ja que el Parlament de Catalunya, i el mateix hem d'afirmar en relació amb els organismes legislatius de les altres comunitats autònomes, no poden ni podran legislar sobre aquelles matèries pròpies del dret civil que, segons l'article 149.1.8 de la Constitució són, en qualsevol cas, de la competència exclusiva de l'Estat.

* * *

Per tal de concloure el tema que se m'ha assignat, que fa referència a l'origen i el desenvolupament de la Compilació del dret civil de Catalunya, serà suficient fer una breu referència a les reformes successives que en el nostre ordenament civil ha introduït el Parlament de Catalunya basant-se en l'article 9.2 de l'Estatut d'autonomia català, que atribueix a l'òrgan legislatiu de la nostra comunitat autònoma competència exclusiva per a la conservació, la modificació i el desenvolupament del nostre dret civil.

La primera reforma és la que es deriva de la Llei 13/1984, del 20 de març, que va tenir com a finalitat essencial la d'adequar el text compilat català de l'any 1960 als principis constitucionals; encara que s'aprofita també la reforma per introduir altres modificacions escaients en el nostre dret tradicional. Els trets més significatius d'aquesta primera reforma se centren en la modificació dels articles 1, 3, 248, disposició final 2a i la supressió de la primitiva disposició final 3a de la Compilació per tal d'adequar-lo als principis que informen l'Estat de les autonomies segons l'article 2 de la Constitució; modificacions que imposava el principi constitucional d'equiparació jurídica de tots els fills, que van afectar els articles 4, 5, 31, 46, 79, 114, 115, 116, 124-128, 156, 160, 249, 252 i 269 de la Compilació; modificacions que venien imposades pel principi constitucional d'equiparació jurídica dels cònjuges, que van implicar una nova redacció dels articles 19, 23, 24, 25, 42, 44, 49-51, 55, 59, 147-153 i 322 de la Compilació; l'admissió del divorci vincular en el dret civil espanyol va determinar que es modifiquessin els articles 10, 35, 48, 62 i 148 de la Compilació; raons més aviat d'oportunitat van causar la modificació dels articles 12, 20, 21 i 22 de la Compilació referents a la contractació entre cònjuges i, finalment, es va considerar oportú modificar els articles 24, 36, 47, 61, 95 i 253 en el sentit de suprimir les restriccions sobre liberalitats a favor de segons consorts i de suprimir la versió catalana de la reserva troncal o lineal de l'article 272 de la Compilació.

Les altres reformes es produeixen per la via de promulgar unes lleis especials a fi de modificar el text compilat de l'any 1960. Una primera modalitat d'aquesta tècnica de les lleis especials es va emprar per a modificar l'articulat de la Compilació i de les modificacions que es van fer per aquesta via. Actualment subsisteixen les que es deriven de la Llei 29/1991, del 13 de desembre, que va modificar els articles 326-328 de la Compilació, que es refereixen a la venda a carta de gràcia, i les que es deriven de la Llei 8/1993, del 30 de setembre, que modifica la Compilació en matèria de relacions patrimonials entre cònjuges.

Altres lleis especials en matèria de dret civil han derogat part de la Compilació. En aquest apartat s'inclouen la Llei 7/1991, del 27 d'abril, de filiacions, que va derogar els articles 4 i 5 de la Compilació; la Llei 40/1991, del 30 de desembre, Codi de successions per causa de mort en el dret civil de Catalunya, que va substituir els articles 63 a 276 de la Compilació i la Llei 6/1990, del 16 de març, dels censos, que va derogar els articles 296 a 319 i 336 de la Compilació i la Llei estatal del 31 de desembre de 1945 sobre inscripció, divisió i redempció de censos a Catalunya, i la Llei 13/1990, del 9 de juliol, de l'acció negatòria, les immissions, les servituds

i les relacions de veïnatge, que va derogar els articles 283-295 i 343 de la Compilació.

I finalment, s'ha emprat també la tècnica de les lleis especials per tal de desenvolupar el dret civil català més enllà de les institucions que regulava la Compilació de l'any 1960. S'inclouen en aquest apartat la Llei 1/1983, del 3 de març, de fundacions privades, que es promulga basant-se en la competència exclusiva de la Generalitat en matèria de fundacions, segons l'article 9.25 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, modificada en part per la Llei 21/1985, del 8 de novembre; la Llei 37/1991, del 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, modificada en part per la Llei 8/1995, del 27 de juliol; la Llei 39/1991, del 30 de desembre, de la tutela i institucions tutelars, modificada en part per la Llei 11/1996, del 29 de juliol; la Llei 8/1995, del 27 de juliol, de potestat del pare i de la mare; la Llei 10/1996, del 29 de juliol, d'aliments entre parents; la Llei 24/1984, del 28 de novembre, de contractes d'integració i, finalment, la Llei 22/1991, del 29 de novembre, de garanties possessòries sobre cosa moble.

En aquests moments, el Parlament de Catalunya estudia dos projectes de llei que afecten el nostre dret civil, que són el Projecte de Codi de la família, que es preveu que reguli totes les institucions pròpies del dret de família, excepte les que segons l'article 149.1,8a de la Constitució són de la competència exclusiva de l'Estat, i un projecte de llei sobre associacions, que té com a base la competència exclusiva de la Generalitat en matèria d'associacions, segons l'article 9.24 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya.

* * *

Tota aquesta tasca que ha desenvolupat el Parlament de Catalunya pel que fa al dret civil des de l'any 1984 fins avui, ens porta a pensar que la Generalitat de Catalunya ha establert i estableix ja les bases d'un futur Codi civil de Catalunya. Si aquest projecte arriba a ésser realitat en un futur més o menys llunyà i tal vegada incert, no oblidem que això haurà estat possible gràcies al precedent del Congreso Nacional de Derecho Civil, que es va celebrar a Saragossa l'any 1946.

Barcelona, novembre de 1996